

Vanja Čalović Marković
Dejan Milovac
Ines Mrdović

Zarobljenost države u sektoru energetike u Crnoj Gori

Male hidroelektrane donose veliki profit

Ovaj dokument je dio projekta koji je finansirala Evropska unija i ne izražava stavove Evropske komisije.

I Uvod

Ovaj dokument navodi ko je uključen u zarobljavanje sektora, konkretne slučajeve zarobljavanja, na koji način zarobljivači imaju korist od ovih praksi i kakve su posljedice za javnost i državu uopšte.

Prema Svjetskoj banci, zarobljenost države je fenomen u kom se zakoni kreiraju na način da se državna imovina može prebaciti određenoj grupi donosilaca odluka pod uslovima koji su nepovoljni za državuⁱ. U nastavku definicije se navodi da se, po pravilu, zarobljenost države ne može posmatrati kao izolovan slučaj, već kao dobro usklađena i sistematska mreža povezana sa političkom i privrednom elitomⁱⁱ.

Možda jedna od najboljih definicija na koju ćemo se pozivati u ovom dokumentu glasi: "radnje pojedinaca ili grupa kako u privatnom tako i u javnom sektoru koje imaju uticaj na kreiranje zakona, propisa, odluka i drugih vladinih politika u sopstvenu korist"ⁱⁱⁱ.

U ovom istraživanju nam je u fokusu zarobljenost države u sektoru energetike – naročito kada je riječ o malim i srednjim hidroelektranama. Ovaj dokument obuhvata period od usvajanja prvog strateškog dokumenta u ovoj oblasti do danas.

Ovo istraživanje ima za cilj da da odgovore na određena pitanja, kao što su ko je uključen u zarobljavanje sektora, koji su konkretni slučajevi zarobljavanja i kakvu korist imaju zarobljivači od ovih praksi? Takođe ćemo navesti posljedice zarobljavanja države za javnosti i državu uopšte, i predložiti moguća rješenja.

Kako bi dao odgovore na ova pitanja, MANS je sproveo analizu dokumentacije, pregledao sva relevantna dokumenta i sproveo intervju sa zainteresovanim stranama kako bi otkrio glavne aktere i došao do objašnjenja kako energetske mreže funkcionišu i koje su štetne posljedice za državu i javnost. Kao rezultat našeg istraživanja, izradili smo preporuke koje će dovesti do napretka u ovoj oblasti i spriječiti dalje zloupotrebe.

II Značaj sektora i ključni problemi

Glavna tema ovog istraživanja je sektor energetike u Crnoj Gori, koji je zvanično proglašen za glavni prioritet budućeg ekonomskog razvoja države. I dok veliki projekti u ovoj oblasti tek treba da počnu^{iv}, brojne male hidroelektrane već su ili će uskoro biti izgrađene na malim rijekama širom zemlje.

Krajem 2015. godine, Vlada Crne Gore je iznijela prijedlog koji je Skupština usvojila, a tiče se izmjena Zakona o energetici koji definiše da je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora u javnom interesu^v. Izmjene Zakona omogućavaju svim kompanijama koje proizvode obnovljive izvore energije podsticajne cijene i garantuju da će njihovu cjelokupnu proizvodnju otkupljivati državna kompanija za električnu energiju u periodu od 12 godina^{vi}.

Građani su dužni da plaćaju poseban porez na nove obnovljive izvore energije u sklopu svojih računa za struju^{vii}, dok se gubici elektroprivrede zbog kupovanja obnovljivih proizvoda nadoknađuju cijenom električne energije. Početkom 2017. godine ovi porezi su četverostruko uvećani.

Pojednostavljeno rečeno, ovo znači da se sva struja koju ove kompanije proizvedu prodaje po visokoj cijeni na račun građana.

Vlada tvrdi da je ova praksa u skladu sa Direktivom Evropske unije o promociji upotrebe energije iz obnovljivih izvora (2009/28/EZ). Međutim, u Direktivi se navodi da države članice treba da dostignu barem 20% udjela energije iz obnovljivih izvora u cjelokupnoj potrošnji do 2020. godine, dok je Crna Gora tu brojku podigla na 33%.

Takođe, Direktiva ne obavezuje države da otkupi svu proizvodnju obnovljive energije.

Kompanije koje su dio sektora obnovljive energije uživaju i druge povlastice. Nakon prijedloga Vlade, Skupština je u februaru 2017. godine izmijenila Zakon o porezu na dodatu vrijednost kako bi uvela odredbu kojom se omogućava 0% poreza na isporuku proizvoda i usluga za izgradnju energetske postrojenja za proizvodnju električne energije sa instaliranom snagom od 10MW, gdje vrijednost investicija premašuje 500,000 eura^{viii}.

Izgradnja većine malih hidroelektrana nije planirana lokalnim prostornim planom koji su usvojile opštine. Umjesto toga, Vlada izdaje dozvole na osnovu Prostornog plana Crne Gore. Vlada je nekoliko lokacija proglasila javnim interesom i izvršila eksproprijaciju zemljišta privatnih vlasnika a kasnije izdala koncesije za ovo zemljište privatnim kompanijama.

U nekoliko slučajeva je prekomjerna izgradnja na malim rijekama značajno ugrozila pristup vodi lokalnom stanovništvu, tako da je izgradnja ovih projekata dovela do protesta. Međutim, Vlada je ignorisala zahtjeve građana za zaustavljanje izgradnje, insistirajući da nikakva šteta nije učinjena čak ni u slučajevima gdje su negativne posljedice najviše uočljive.

Od kraja 2014. do septembra 2017. godine, kompanijama koje posjeduju male hidroelektrane je isplaćeno skoro 4.7 miliona eura subvencija za proizvodnju obnovljive energije.

Krajem 2017. godine 10 malih hidroelektana je radilo u Crnoj Gori. Vlada je izdala koncesije za dodatnih 47 hidroelektrana različitim kompanijama. Analiza vlasničke strukture ovih kompanija pokazuje da je bar polovina njih povezana sa vladajućom političkom partijom, Demokratskom partijom socijalista (DPS).

III Studija slučaja

Za manje od tri godine, građani Crne Gore su platili gotovo 4,7 miliona eura preko računa za struju vlasnicima 10 malih hidroelektrana koje su trenutno u pogonu, a novac se slivao u džepove privilegovanih pojedinaca bliskih bivšem premijeru Milu Đukanoviću ili njegovoj partiji.

Međutim, ovo je samo početak s obzirom da je svojim Nacionalnim akcionim planom korišćenja energije iz obnovljivih izvora, Vlada procijenila da će do 2020. godine naknada koja građani plaćaju za struju proizvedenu u malim hidroelektranama dostići iznos od gotovo 27 miliona eura.

Ova naknada za domaćinstva je uvedena u skladu sa Zakonom o energetici, kako bi se plaćale subvencije i podstakla proizvodnja struje iz obnovljivih izvora energije. Zbog navodne usaglašenosti sa Direktivom EU koju smo ranije pomenuli, Zakon predviđa da se, osim ove naknade, vlasnicima malih hidroelektrana garantuje i otkup sve struje koju proizvedu.

Međutim, Direktiva EU o promociji upotrebe energije iz obnovljivih izvora na koju se vlast poziva, ne obavezuje države za daju takve subvencije, što je Vlada Crne Gore učinila.

Ko ima korist?

Naše istraživanje je pokazalo da je većina vlasnika kompanija malih hidroelektrana koje već sada proizvode električnu energiju, ili planiraju da uđu u taj posao, direktno povezano sa bivšim premijerom Milom Đukanovićem ili njegovom partijom. Vlada Crne Gore je do sada odobrila izgradnju preko 50 malih hidroelektrana.

Porodica Đukanović je ušla u posao sa strujom sa dvije koncesije izdate kompaniji koja je u vlasništvu njegovog sina, Blaža Đukanovića. Još dvije hidroelektrane će izgraditi Milovan Maksimović, Đukanovićev brat od ujaka, a u poslu je i Vuk Rajković, Đukanovićev kum kome je odobrena koncesija za 4 hidroelektrane. Neke od ovih hidroelektrana su već u pogonu i građani Crne Gore su do sada platili kompanijama u čijem su vlasništvu 400,000 eura.

Pored članova njegove porodice, i poslovni partneri bivšeg premijera su uključeni u posao sa strujom: pa su tako koncesije za više hidroelektrana dodijeljene kompanijama koje su povezane sa Tomislavom Čelebićem i Olegom Obradovićem, jednim od ključnih aktera u aferi Telekom i bivšim predsjednikom Odbora direktora Prve banke, koja je u vlasništvu brata bivšeg premijera.

Konzorcijum u kome su pored Obradovića i Ranko Ubović i Aleksandar Mijajlović, sagradiće najveći broj hidroelektrana: pored 6 koje su trenutno u funkciji, Obradović je dobio koncesije za još 13 elektrana. Za rad Obradovićevih postojećih male hidroelektrana do danas je isplaćeno 3,5 miliona eura.

Sredinom 2017. godine, hidroelektrana u vlasništvu kompanije Kronor je takođe počela sa radom, za koju je plaćena naknada od 435,000 eura. Iza te firme stoje građevinski biznismeni Žarko Burić i Željko Mišković, kao i Predrag Bajović koji je oženjen sestrom bivšeg premijera i člana Glavnog odbora DPS-a Igora Lukšića.

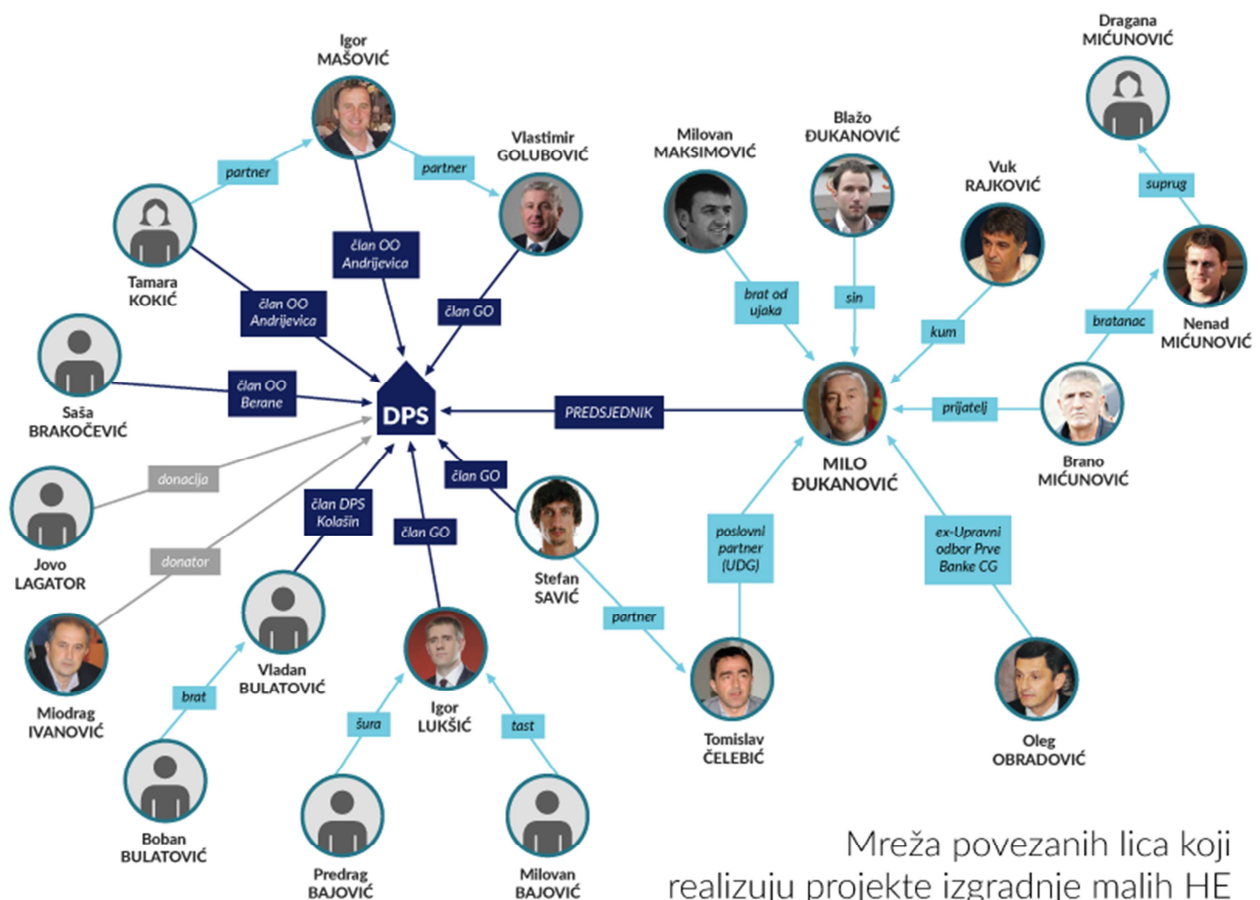
U posao sa strujom je uključen i Lukšićev tast, ali i više drugih članova Glavnog odbora DPS-a. Tako je reprezentativac Crne Gore u fudbalu Stefan Savić jedno od lica DPS-a koji ima koncesiju za male hidroelektrane.

Mreža lica i kompanija koje se povezuju sa političkim vrhom u državi se širila i na lokalni nivo pa tako sadrži i članove opštinskih odbora DPS-a iz Berana, Andrijevice i Kolašina.

U ovom trenutku građani plaćaju naknadu za rad dvije hidroelektrane koje su u vlasništvu člana Opštinskog odbora DPS-a u Andrijevici Igora Mašovića, a njemu je isplaćeno 370 hiljada eura. Igor Mašović je brat gradonačelnika Andrijevice Srđana Mašovića.

Vlada je omogućila gradnju dvije mini elektrane i firmi „MN Power“, u vlasništvu supruge Nenada Mićunovića, sinovca kontroverznog nikšićkog biznismena Branislava Mićunovića, koji je u Italiji bio optužen za međunarodni šverc cigareta.

Od ukupnog broja dodijeljenih koncesija, skoro polovina je odobrena licima i kompanijama koje se direktno mogu dovesti u vezu sa Đukanovićem i DPS-om, kao što je prikazano na sljedećem dijagramu.

Mreža povezanih lica koji realizuju projekte izgradnje malih HE

Uticaj na građane

Protiv malih hidroelektrana, ove godine su protestovali građani Andrijevice, Plava, Berana, Bijelog Polja, Murina, Gusinja, i mještani sela Bukovica i Štitarica, zahtijevajući uvođenje zabrane na gradnju novih. Iz Ministarstva ekonomije, odgovaraju da će planirane elektrane biti izgrađene, ali da se dodatne koncesije neće izdavati.

U Crnoj Gori trenutno je u funkciji 12 malih hidroelektrana a planirana je izgradnja još 41, čime će se i prije 2020. dostići planirano učešće obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije, potvrdili su "Vijestima" u Ministarstvu ekonomije. Mještani sela na sjeveru zemlje ne dijele, međutim, entuzijazam resornog ministarstva. Od rijeka na kojima je planirana izgradnja – zavisi njihova egzistencija, a iskustvo pokazuje da rijeke nakon gradnje elektrana gube vodotok.

"Dali smo im dvije centrale, nismo se bunili niti smo tražili... Ovu treću što misle da rade, to neće da dobiju...", kazao je Ismail Gučić iz sela Komorača, kod Plava.

"Vodu ne damo, ne damo, ne damo i gotovo", kazao je Salih Kandić, takođe iz Komorača.

"Elektrana u sred sela nema neke ekonomske izvodljivosti. Može donijeti vjerovatno neku ekonomsku korist tom koncesionaru, na štetu svih nas ovdje u Štitarici. Jer kakvo je to selo koje nema rijeku?", kazao nam je Radojica Čobeljić iz naselja Štitarica kod Mojkovca.

Kao što je rečeno, u odgovoru na proteste građana Andrijevice, Plava, Berana, Bijelog Polja, Murina, Gusinja, i mještana sela Bukovica i Štitarica, iz Ministarstva ekonomije su odgovarili da će planirane elektrane biti izgrađene, ali da se dodatne koncesije neće izdavati. "Kada je u pitanju uskraćivanje već dodijeljenih prava, podsjećamo da je Ministarstvo u okviru sprovedenih tenderskih procedura za izdavanje koncesija organizovalo javne rasprave, na kojima je stručna i laička javnost imala priliku da iznese mišljenja, stavove i primjedbe. U svim slučajevima gdje su sugestije bile argumentovane i opravdane, Ministarstvo ih je usvojilo", saopšteno je iz Ministarstva ekonomije.

Na primjedbe mještana da će pritoke Tare i Lima, na kojima će se graditi nove hidroelektrane, zbog toga ostati bez vodotoka, iz ministarstva uzvraćaju tvrdnjom da će se ulaganjem u hidrocentrale popraviti kvalitet života lokalnog stanovništva.

"Činjenica da su u pitanju milionski projekti koji, osim izgradnje samih energetske objekata, podrazumijevaju i izgradnju pristupnih puteva, rekonstrukciju ili uvođenje javne rasvjete i drugih projekata koji poboljšavaju kvalitet života na tim područjima", saopštili su iz ministarstva.

Prethodna iskustva mještana sela kod Plava, Bijelog Polja i Andrijevice, govore da su investitori ugrozavali prava građana u čijim su sredinama gradili elektrane.

"Prije nekoliko godina su napravili dvije te centrale: jedna na babinopoljskoj rijeci, a jedna na rijeci hridskoj i treskavičkoj. Sada kad odete tamo, možete da vidite da je to pustoš, korita su suha, nema ribljeg fonda, nema jednostavno ničega", kazao je Iber Hoti iz sela Hoti kod Plava.

"Vode sa dva jaza koristimo za navodnjavanje. Dobili smo garancije za jedan jaz, gornji, iz hidrocentrala. Desilo se da smo mjesec dana bez vode. Shvatili smo kakva je to katastrofa, ne želimo ni da razmišljamo o donjem jazu, ni da li će da bude ni da li neće, oko toga se više nećemo pogađati", kazao je Rašid Marković iz sela Korita kod Bijelog Polja.

"Selo nema nikakve koristi, iako smo tražili da institucije daju određenu količinu struje. Međutim, oni su to glat odbili, nisu se obazirali na to", kazao je Blagoje Šarić iz sela Šekular kod Andrijevice.

Da institucije ne razumiju ili ne žele da vide problem na koji ukazuju mještani, uvjerali su se građani, kada je u magazinu Bez granica prikazano da je rijeka u beranskom selu Šekular ostala bez vodotoka, što je aktuelna ministarka ekonomije Dragica Sekulić, gostujući u Reflektoru, osporila.

"Zašto mislite da jedno selo ostaje bez rijeke? Jeste vidjeli vi neki put kako radi mala hidroelektrana? Bez rijeke ne može da ostane niko. Voda prolazi kroz turbinu i izlazi dalje", kazala je ministarka.

Kakva je korist za državu?

Država je za četiri godine od koncesionara malih hidroelektrana prihodovala jedva pola miliona eura. Investitori su, sa druge strane, od države kroz naknade koje građani plaćaju u sklopu računa za struju za nepune tri godine dobili blizu pet miliona eura.

Činjenica da vlasnici mini hidroelektrana dobijaju mnogo više nego što daju potvrđuje da pojedinci dobijaju velike svote novca, dok država dobija jako malo.

U Ministarstvu ekonomije su uvjereni u ispravnost energetske politike, koja kako navode nije crnogorski original već ustaljena praksa podsticanja koja se primjenjuje širom Evropske unije.

Podaci Ministarstva ekonomije, međutim, jasno pokazuju ko je u cijeloj priči na šteti, a ko ima korist: dok su građani preko računa za struju vlasnicima malih hidroelektrana za dvije i po godine platili četiri miliona i 700 hiljada eura, država je, zauzvrat, po osnovu koncesione naknade, za četiri godine prihodovala manje od pola miliona, tačnije 430 hiljada eura.

Mnogi stručnjaci smatraju da ukoliko je i bilo potrebe da se grade male hidroelektrane, to je trebalo da uradi država jer bi se na taj način sav prihod od hidroelektrana slivao u državni budžet.

Ipak, iz Ministarstva ekonomije smatraju da podaci, koje ne spore, samo potvrđuju da je energetska politika ispravna:

"Neophodno je konstatovati da je riječ je o milionskim investicijama, čiji ukupan iznos kod izgrađenih malih hidroelektrana doseže 40 miliona eura, od čega je kroz angažovanje domaće radne snage u domaću privredu unijeto oko 24 miliona eura. Osim toga, investitori redovno izmiruju svoje poreske obaveze, što je izuzetno značajno uzimajući u obzir činjenicu da se radi o investicijama milionske vrijednosti. Najzad, sva izgrađena infrastruktura, ostaje u zemlji, podstiče rast bruto društvenog proizvoda, a nakon isteka perioda koncesije i neophodne revizalizacije objekata, postaje vlasništvo države".

I Predsjednik Udruženja koncesionara malih hidroelektrana Ljubiša Bošković nedavno je u emisiji "Bez granica" 4. decembra 2017. godine na Televiziji Vijesti objasnio koje benefite nam donosi investicija koju finansiramo:

"Da država ne subvencionira ovu proizvodnju mi bismo mogli prodati možda upola. Što znači, evo da kažemo da je 600 hiljada godišnje, te subvencije na 12 godina – 7,2 miliona eura. Pazite – to će biti subvencija, a benefit od 20 miliona? Zaboravili smo ga. Država postaje vlasnik ovog objekta, poslije velikog servisa, za 27 godina. Ova mala HE će svake godine uplaćivati prosječno 65 hiljada eura koncesione nadoknade. Daće ljudima posao na pragu od kuće."

Međutim, broj novozaposlenih je zanemarljiv u odnosu na milione koje izdvajamo za podsticanje zelene energije.

U Crnoj Gori trenutno je u funkciji 12 malih hidroelektrana. U Vladinom "Nacionalnom planu korišćenja energije iz obnovljivih izvora do 2020. godine" se procjenjuje da će naknada koju građani izdvajaju u naredne dvije godine dostići iznos od blizu 27 miliona eura godišnje.

IV Zaključci i preporuke

U sektoru energetike u Crnoj Gori preovladava privatni interes pojedinaca povezanih sa najvećom političkom partijom, DPS-om. Interes ovih lica i njihovih kompanija potpomažu zakoni i zvanične politike, dok se javni interes ignoriše.

Građani plaćaju bogaćenje ovih dobro povezanih pojedinaca kroz račune za struju, dok su neki građani još više direktno pogođeni ovim interesom jer gube pristup vodi u svojim selima.

Vladini zvaničnici su slijepi za probleme građana i zalažu se za interese privatnih kompanija.

Kako bi se smanjila zarobljenost države u sektoru energetike, Vladina politika upotrebe obnovljivih izvora energije treba da bude preispitana kada je riječ o balansu između energetske potrebe i uticaja na okolinu. Ovo treba da se desi putem otvorenih javnih diskusija u kojima će učestvovati domaći i međunarodni stručnjaci.

Subvencije dodijeljene kompanijama koje se bave obnovljivom energijom treba smanjiti u skladu sa najboljim praksama drugih zemalja i prosječnim platama građana Crne Gore. Informacije o ovim subvencijama koje se dostavljaju svakoj kompaniji i njihovoj vlasničkoj strukturi, vlasti treba da objavljuju redovno.

Potrebno je više transparentnosti prilikom izdavanja koncesija kao i bolji pristup informacijama o planiranom razvoju novih izvora energije.

Na kraju, potrebno je unaprijediti učešće zajednice u upravljanju lokalnim resursima, kao i efikasan nadzor izgradnje i rada infrastrukture za obnovljive izvore energije.

ⁱZa više informacija posjetiti: www.korrupsioon.ee/en/forms-corruption/state-capture

ⁱⁱ Ibid.

ⁱⁱⁱElsbeth Martin, Michaela; Solomon, Husein, "Understanding the Phenomenon of "State Capture" in South Africa", *Southern African Peace and Security Studies*. Available at: www.saccps.org/pdf/5-1/5-1_DRMartin_DrSolomon_2.pdf.

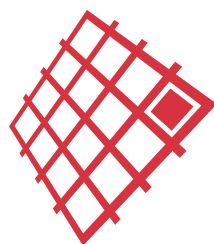
^{iv}Glavni planirani projekti vezani za energetiku su izgradnja Drugog bloka Termoelektrane Pljevlja i slap velike hidroelektrane na rijeci Morača. Izgradnja kabla za distribuciju električne energije ka Italiji je u toku.

^v Zakon o energetici, Službeni list Crne Gore br. 5/16, član 4, stav 2, tačka 3

^{vi} Zakon o energetici, Službeni list Crne Gore br. 5/16, član 23, stav 5 i 6

^{vii} Zakon o energetici, Službeni list Crne Gore br. 5/16, član 24, tačka 1

^{viii} Zakon o porezu na dodatu vrijednost, Službeni list Republike Crne Gore br. 65/01, 12/02, 38/02, 72/02, 21/03, 76/05, 04/06 i Službeni list Crne Gore br. 16/07, 73/10, 40/11, 29/13, 09/15, 53/16, 01/17 i 50/17, član 25, stav 1, tačka 10a.

mans

www.mans.co.me